

Konsenzus na primjeru Stockholmske konvencije o postojećim organskim onečišćujućim tvarima

Čabrijan, Heda

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:163723>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Heda Čabrijan

**Konsenzus na primjeru Stockholmske konvencije o
postojanim organskim onečišćujućim tvarima**

Završni rad

Rijeka, rujan, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Odsjek za filozofiju

Student: Heda Čabrijan

JMBAG: 0009034206

**Konsenzus na primjeru Stockholmske konvencije o
postojanim organskim onečišćujućim tvarima**

Završni rad

Preddiplomski sveučilišni studij filozofije i povijesti umjetnosti

Akadska godina: 2020. / 2021.

Mentor: dr. sc. Snježana Prijic - Samaržija

Komentori: dr. sc. Ana Gavran Miloš

dr. sc. Iris Vidmar Jovanović

Rijeka, rujna, 2021.

Sažetak

Domena kreiranja međunarodnih politika zaštite okoliša primjer je suvremenih društveno - političkih gorućih pitanja, karakterizirana visokom razinom tehničke složenosti problematike, potrebom za uključivanjem niza stručnjaka društvenih i tehničkih znanosti u analizu rizika i dobiti te oblikovanje politike i provedbu radnji koje zahtijevaju značajne društveno - ekonomske napore na temelju rezultata analize uz neizvjesnost ishoda. Cilj ovoga rada je, na neki način, dati svoj doprinos demokratskoj teoriji Tomasa Christiana i pokušati argumentirati na primjeru kreiranja međunarodne politike zaštite okoliša zašto je epistemička podjela rada među stručnjacima i konsenzus stručnjaka prije nastupa u javnoj sferi, neophodan element Christianove moralne podjele rada u demokraciji.

KLJUČNE RIJEČI: Thomas Christiano, deliberacija, agencijski odnos, konsenzus, postojane organske onečišćujuće tvari, epistemičke vrijednosti, moralne vrijednosti

Sadržaj

<u>1</u>	<u>UVOD.....</u>	<u>5</u>
<u>2</u>	<u>DEMOKRACIJA KAO LJUDSKO PRAVO.....</u>	<u>6</u>
<u>3</u>	<u>TRIPARTITNI LEGITIMITET DEMOKRACIJE</u>	<u>11</u>
3.1	KRITERIJ ISTINITOSTI/ISPRAVNOSTI ZA KONAČNE ODUKE.....	12
<u>4</u>	<u>EPISTEMIČKO, MORALNO I POLITIČKO OPRAVDANJE DMR T CHRISTIANA</u>	<u>14</u>
4.1	DESKRIPTORI DEMOKRACIJE THOMASA CHRISTIANA	15
4.2	NOSITELJI SAMOODREĐENJA - JAVNOST, STRUČNJACI I POLITIKA	16
4.2.1	UNIVERZALNI DIONIK - SKUP MORALNIH AGENATA („PRINCIPAL“ SKUP).....	17
4.2.2	ULOGA STRUČNJAKA (SKUP MEDIJATORA).....	18
4.2.3	ULOGA POLITIKE - POLITIČKIH AGENATA („AGENT“ SKUP)	20
4.3	POUZDANI PROCES - INKLUZIVNI DEMOKRATSKI PROCES DELIBERACIJE	21
4.3.1	SANKCIJE UNUTAR EPISTEMIČKE ZAJEDNICE.....	21
4.3.2	PROBLEM PREKLAPANJA U RAZUMIJEVANJU	22
<u>5</u>	<u>O ODRŽIVOM RAZVOJU I STOCKHOLMSKOJ KONVENCIJI O POSTOJANIM ORGANSKIM ONEČIŠĆUJUĆIM TVARIMA.....</u>	<u>26</u>
5.1	STOCKHOLMSKA KONVENCIJA	27
<u>6</u>	<u>MORALNA I EPISTEMIČKA PODJELA RADA NA PRIMJERU POPS KONVENCIJE.....</u>	<u>30</u>
6.1	ODABIR NUŽNIH MORALNIH DOBARA	30
6.1	PROCES KREIRANJA MEĐUNARODNE POLITIKE	30
6.1.1	INSTRUMENTALNA ILI KONZEKVENCIONALNA I JAVNA DELIBERACIJA	31
6.1.2	KREIRANJE DOMAĆE POLITIKE I SUDJELOVANJE JAVNOSTI	33
<u>7</u>	<u>OPRAVDANOST KONSENZUSA - ZAKLJUČAK.....</u>	<u>37</u>
<u>8</u>	<u>LITERATURA</u>	<u>40</u>

1 Uvod

U prvome dijelu ovoga rada osvrnut ću se na doprinos Thomasa Christiana demokratskoj teoriji, ali i ukazati na moguće nadogradnje. Christiano predloženom principal - expert - agent relacijom, zadovoljiti će upravo tripartitni legitimitet demokratskim procesom donesene političke odluke. U tom kontekstu, ovaj rad s jedne strane pretpostavlja pozitivan stav prema nužnosti, uz političko i moralno, epistemičkog opravdanja legitimiteta demokratskim procesom donesene odluke. S druge strane, analiza idealne i/ili aktualne djelatnosti političke sfere odnosno političkih agenata, u ovome je radu izostavljena u najvećoj mogućoj mjeri, a moj je fokus na principal - expert relaciji, čija je kvaliteta automatski regulatorni alat u principal - agent relaciji.

U drugome dijelu rada ukratko ću se osvrnuti na specifičan međunarodni, pravno obvezujući ugovor, Stokholmsku konvenciju o postojanim organskim onečišćujućim tvarima, na primjeru kojega želim pokazati na koji se način kompleksni društveno - politički problemi raščlane te predlažu se rješenja i metode za postizanje ciljeva - promjene globalne paradigme iz ekonomskog u održivi razvoj.

U nastavku ću ukratko pojasniti i rađanje i razvoj same paradigme održivoga razvoja, dekonstrukcije cilja na pod-ciljeve prema sastavnicama po ekspertnim područjima, te način implementacije konsenzusom postignutog dogovora oko mjera za postizanje jednoga pod-cilja na međunarodnoj razini i razini Republike Hrvatske. Pokušat ću dat uvid u procese na međunarodnoj razini koji okupljaju političke i epistemičke agente iz središta sfere kao i one na marginama, te način sudjelovanja široke javnosti - moralnih agenata. Osim toga, želja mi je međunarodne politike s karakterističnim nedostatkom javnog interesa, etiketirane kao elitne i odmaknute približiti putem iznošenja činjenica o posljedicama, pozitivnim ili negativnim koje one imaju na svakog pojedinca.

Na kraju rada zaključiti ću o mogućnosti dodavanja poznatih alata u Christianovu demokratsku teoriju koji bi omogućili jednostavniji odabir moralnim agentima kod pridavanja povjerenja određenim paketima ciljeva (i mjera za njihovo postizanje) političkih agenata.

2 Demokracija kao ljudsko pravo

Demokracija, kao oblik vlasti¹ počiva na načelu jednakosti i načelu socijalne kohezije: jednako postupanje prema svakoj osobi - pojedincu u jednakim situacijama; svakoj osobi - pojedincu treba biti omogućeno da sudjeluje donošenju političkih odluka koje imaju direktni ili indirektni utjecaj na danu osobu - pojedinca, bilo neposredno ili putem izabраниh predstavnika. Četiri su ostvarenja demokracije koja ju čine poželjnim oblikom vladavine: liberalno postignuće, međunarodni mir (među demokratskim uređenjima), društveni napredak i građanski doprinos. Danas je demokracija, u nekom svojem obliku, globalno dominantan oblik vladavine, s izuzetkom nekolicine totalitarnih režima, koja sebi pripisuje legitimitet.

Unatoč globalnoj prihvaćenosti demokratskih oblika vlasti, niz je otvorenih rasprava i teorija demokracije u političkoj filozofiji, do kojih spominjem dva, relevantna za ovaj rad: 1. pitanje epistemičke kvalitete demokratskim putem donesenih odluka i 2. utemeljenosti zahtjeva za demokracijom kao temeljnim ljudskim pravom.

S obzirom na tematsku opredijeljenost moga rada, pokušat ću ukratko iznijeti sadržaj rasprave 2., kako bih dala okvir za otvaranje rasprave 1.

Neovisno o tome zagovaraju li demokraciju kao ljudsko pravo ili ne, ili je pak definiraju kao generički politički termin, sastavljen od nekih drugih ljudskih prava (jednakost, sloboda, građanski doprinos, itd.), suvremene teorije o demokraciji kao temeljnom ljudskom pravu svoje krojene nalaze u djelima Johna Rawlsa u „Law of Peoples“ i članka Joshue Cohena „Is there a Human Right to Democracy?“.

Za Rawlsa, ljudska su prava posebna klasa nužnih prava koja uključuju pravo na život (pravo na nužna sredstva preživljavanja), na slobodu (od sužanjstva ili kmetstva, odnosno bilo kakvog prisilnog rada), na slobodu savjesti (koji osigurava individualnu vjeroispovijest ali i individualnu mišljenja), na vlasništvo i na formalnu jednakost (jednako postupanje u jednakim situacijama) (Rawls, 2004., 23). Svoje mjesto na Rawlsovoj listi posebne klase nužnih prava nisu se našla prava na slobodu govora (izražavanja individualnih mišljenja), zaštitu od spolne, rasne i vjerske diskriminacije i prava građanskog sudjelovanja u politici. Za Rawlsa, ljudska prava nisu u ulozi zaštite osobe - pojedinca u određenom političkom uređenju, već su kriterij ili mjerilo „doličnosti“ nacionalnih političkih i društvenih institucija. Ako postojeće političko

¹ U ovom kontekstu govorim isključivo o demokraciji kao političkom uređenju.

uređenje poštuje nužna prava svoga naroda, drugi narodi ili međunarodne zajednice nemaju opravdanoga razloga intervenirati u pitanja unutarnje politike navedenog političkog uređenja.

Joshua Cohen ljudska prava ne instrumentalizira, no ipak je 'minimalist', smatrajući da ona moraju biti temeljena na jednakosti i univerzalno primjenjiva, odnosno kompatibilna sa konceptom globalnog javnog uma. Prema Cohenu, globalni javni um odnosi se na „zajednički sadržaj uma svih naroda u duboko pluralističkom svijetu; sadržaj koji je univerzalno djeljiv jer je neovisan od vjerskih, filozofskih i etičkih tradicija,“ (Cohen, 2010., 361). Za Cohena, mogućnost da pravo na X bude dijelom sadržaja globalnog javnog uma osnovni je kriterij je li pravo na X temeljno ljudsko pravo. Ako je pravo na X temeljno ljudsko pravo, onda se pravo na X duguje svim ljudima, stoga, pravo na X nužno mora biti kompatibilno s globalnim javnim umom (Cohen 2010., 362). Za Cohena, demokracija nije temeljno ljudsko pravo jer je, kao ideja, nekompatibilna sa konceptom globalnog javnog uma i pravom na kolektivno samoodređenje. Svoj argument gradi na temelju distinkcije unutar pojma demokracije, ovisno o tome rabi li se pojam kao deskriptor društvenog ili političkog uređenja. Demokratsko društvo posjeduje načelo jednakosti (svaki je član takvog društva u pogledu temeljenih ljudskih prava kvalitativno identičan ostalim članovima društva), dok demokracija kao političko uređenje, pojam u fokusu Cohenove razrade, sadržava dodatni uvjet univerzalnog prava na participaciju odnosno socijalnu koheziju. Ukoliko je demokracija temeljno ljudsko pravo, odgovor na sljedeća dva postavljena pitanja, mora biti afirmativan: 1. da li je pravo na građanski doprinos (kojeg se asocira s demokracijom) temeljno ljudsko pravo? i 2. da li je demokratski koncept načela jednakosti kompatibilan sa sadržajem globalnog javnog uma? (Cohen 2010., 368). Kako je gore i navedeno, za Cohena odgovor je, na oba pitanja, temeljem empirije - ne. Koristeći se hipotetskim situacijama, argumentira protiv demokracije u svrhu obrane prava na kolektivno samoodređenje.

Kao direktnu reakciju na Cohenov argument(e), Thomas Christiano nudi koncept temeljnog ljudskog prava na demokracije s minimumom ravnopravnosti („minimally egalitarian democracy“) (DMR). Da bi minimalni prag ravnopravnosti u demokratskom društvu (zajednici, državi..) bio zadovoljen, to društvo (zajednica, država..) nužno posjeduje tri ključna elementa: univerzalni sufražizam, pravo na javno iznošenje političkih stavova i udruživanje s političkim istomišljenicima te neovisnu sudbenu vlast (Christiano, 2011., 146).

Iako na prvu termin zvuči zastrašujuće, iščitavanjem same definicije DMR jasno je da obuhvaća sva prava i slobode iz Opće deklaraciju o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda.²

Za Christiana, pravo na X moralno je inherentno ljudsko pravo, ukoliko su istovremeno zadovoljena oba od sljedećih uvjeta: „... (1) ako postoji snažno moralno opravdanje za bilo koju državu da donese, štiti i promiče zakonsko ili konvencionalno pravo na X... (2) i postoji snažno moralno opravdanje za međunarodnu zajednicu da poštuje, štiti i promiče isto zakonsko ili konvencionalno pravo svih ljudi na X, tada postoji ljudsko pravo na X“ (Christiano, 2011., 144).

Za Christiana, pravo na X moralno je opravdao kada je pravo na X nužno i pouzdao u zaštitu značajno nužnih moralnih dobara. Christiano ne nudi karakteristike nužnih moralnih dobara, već daje primjere: “Značajno nužna moralna dobra mogu, između ostalih, uključivati i zaštitu prirodnih prava, zaštitu statusa ravnopravne osobe, zaštitu ljudskog dostojanstva i zadovoljenje temeljnih interesa” (Christiano, 2011., 144-5).

Kako bi dokazao da DMR zadovoljava dva gornja uvjeta, Christiano iznosi dva argumenta: instrumentalno opravdanje i argument iz ravnopravnosti. Instrumentalno opravdanje i argument iz ravnopravnosti DMR-a kao temeljnog ljudskog prava Christiano gradi na dva nivoa - lokalnog (na nacionalnoj razini) i globalnog (na internacionalnoj razini).

Instrumentalno opravdanje na lokalnoj razini za udovoljavanje uvjetu (1) oslanja se na empiriju tvrdeći da se s porastom demokracije represija smanjuje. Kada je je DMR uspostavljena, značajno se smanjuju pojave situacija kršenja osobnih prava na integritet (Christiano, 2011.,151). Dakle, postoji snažno moralno opravdanje na nacionalnoj (domaćoj) razini.

U srži instrumentalnog opravdanja na globalnoj razini, a za udovoljavanje uvjetu (1), jest teza o međunarodnom miru (jednom od četiri ostvarenja demokracije koja ju čine poželjnim oblikom vladavine). Christiano tvrdi da empirija ukazuje da zajednice s uspostavljenim DMR-om pouzdano poštuju međunarodne zakone (Christiano, 2011., 164) te je mala vjerojatnost međunarodnih oružanih sukoba među njima. Ako međunarodna zajednica želi umanjiti mogućnost oružanih sukoba, i posljedično kršenja ljudskih prava koja ga tipično prate, onda

² Opća deklaracija o ljudskim pravima usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda rezolucijom br. 217 /III, 10. prosinca, 1948. godine.

postoji opravdanje DMR-a. Dakle, instrumentalni argument dokazuje da je DMR temeljno ljudsko pravo.

U argumentu iz ravnopravnosti Christiano dokazuje na koji način DMR štiti određene interese svake osobe - pojedinca. Ti interesi su ujedno i značajno nužna moralna dobra koja se pridodaju gore navedenom popisu.

Lokalno opravdanje uvjeta (2) u argumentu iz ravnopravnosti počiva na tezi da su značajno nužna moralna dobra tj. interesi svake osobe - pojedinca posljedica određenih "pozadinskih činjenica" u društvu (Christiano, 2013., 305). Ove pozadinske činjenice karakteristične su za pluralistička društva i uključuju raznolikost, sveprisutno neslaganje, kognitivne pristranost i falijabilnost (Christiano, 2008., 56). Svaka osoba - pojedinac, u svjetlu navedenih pozadinskih činjenica, ima interes za korekcijom (tuđih) kognitivnih pristranosti, interes da se u svijetu (društvu) osjeća „kao kod kuće“ i na kraju da bude prepoznata i potvrđena kao ravnopravni član svijeta (društva).

Korekcija (tuđih) kognitivnih pristranosti nužno je moralno dobro i služi u svrhu zaštite individualnih interesa prilikom donošenja grupnih³ odluka (zajedničkih ciljeva) gdje je suradnja svih dionika nužna, ali postoji neslaganje, kognitivne pristranosti i sukob interesa (Christiano, 2013., 307). Stoga, svaki dionik mora imati inherentno pravno iznijeti svoje deliberativne razloge⁴ za vlastiti interes, te na taj način ispraviti pogrešnu prosudbu drugih o svojem vlastitom interesu. Javna deliberacija među dionicima neophodna je u međusobnom razumijevanju različitosti individualnih interesa temeljenih na predrasudama, te u korekciji istih, u svrhu donošenja dobrih demokratskih odluka.

Kako bi osoba - pojedinac uživala svoju vlastitu dobrobit, interes da se u svijetu (društvu) osjeća „kao kod kuće“ mora biti ostvaren. Kako bi se u duboko pluralističkom svijetu (društvu) osoba - pojedinac osjećala „kao kod kuće“, ona mora vidjeti smisao svijeta (društva) u kojem jest odnosno svijet (društvo) mora biti u skladu sa socijalnim normama osobe - pojedinca (Christiano, 2013., 306). Ovaj interes se, prema Christianu, u najvećoj mjeri javlja kada je nužna suradnja dionika iz različitih kulturoloških pozadina. Christiano tvrdi da bi se bez ovog

³ Christiano koristi termin „group decisions“ no radi se u osnovi o političkom odlukama s obzirom da se zajednički interesi formiraju u političkim okruženjima (Christiano, 2013., 307).

⁴ Deliberativni su razlozi psihološka stanja, iskustva i emocije, imaju poveznicu isključivo sa individuom koja ih iznosi. Deliberativni razlog osobe X da vjeruje u p je individualan i subjektivan. (Zagzebski, L. 2012. Epistemic Authority. Oxford: Oxford University Press.)

značajno nužnog moralnog dobra jaka interesna grupa mogla nametnuti svojim stavovima i svijet učiniti „stranim“ za ostale dionike.

Konačno, svaka osoba-pojedinac ima interes za jednakim postupanjem u jednakim situacijama (načelo jednakosti). Ako se osobi uskrati mogućnost da izrazi svoje stajalište, to znači da se osobu - pojedinca ne tretira kao ravnopravnog moralnih agenata. Stoga je, u svrhu očuvanja dostojanstva i samopoštovanja svake osobe-pojedinca, značajno nužno moralno dobro biti prepoznat i afirmiran od strane drugih moralnih agenata kao ravnopravan.

U pluralističkim ili (u bilo kojoj mjeri) raznolikim društvima interes da se u svijetu (društvu) osjeća „kao kod kuće“ nije u potpunosti ostvaren niti za jednu osobu - pojedinca. Načelo jednakosti stoga je neophodno za uočavanje sukoba u interesima između svake osobe - pojedinca. U pluralističkome društvu u kojem postoje značajna neslaganja oko individualnih interesa, demokratski proces omogućava svakoj osobi - pojedincu svjedočiti transparentnim mehanizmima načela jednakosti.

Globalno opravdanje uvjeta (2) u argumentu iz ravnopravnosti počiva na istim premisama kao lokalno opravdanje, s dodatkom premise da je u suvremenome globalnom društvu korelacija narodnih i međunarodnih politika isprepletana do mjere da su društva ovisna jedna o drugima, s toga, da bi se osigurala značajno nužna moralna dobra, društva moraju uspostaviti DMR.

3 Tripartitni legitimitet demokracije

U uvodnome su dijelu iznesena ostvarenja demokracije koja ju čine poželjnim oblikom vladavine, no, iz empirije je jasno da postoje sub- optimalne okolnosti u demokratskim praksama, i posljedično nekvalitetne demokratski donesene odluke, ponekad i katastrofalne po društvo, koje dovode u pitanje sam legitimitet takvog političkog uređenja. U takvim sub-optimalnim okolnostima nužne je istražiti koji su to elementi ili obilježja koja takvo političko uređenje čine legitimnim, odnosno što čini kolektivnu (zajedničku) odluku legitimnom.

Najjednostavniji je proceduralistički odgovor. Odluka donesena demokratskim putem legitimna je kada je unaprijed ustanovljena demokratska procedura ispoštovana. Demokratska procedura je procedura koja (direktno ili indirektno) udovoljava načelu socijalne kohezije.

Legitimna demokratska odluka politički je i moralno poželjna jer osigurava donošenja odluka na pravedan način zbog toga što osigurava jednaka prava na izražavanje uvjerenja⁵ i jednaka prava sudjelovanja. No, proceduralizom se, u bazičnoj formi, ne jamči epistemička kvaliteta legitimne odluke. S toga se otvara pitanje može li legitimna demokratska odluka, uz to što je politički i moralno poželjna, ujedno biti i epistemički kvalitetna.

Dok neki filozofi politike smatraju da epistemička kvaliteta ne dodaje niti oduzima ništa legitimnosti demokratske odluke, drugi smatraju da je epistemičko opravdanje nužan uvjet legitimiteta demokracije.

Epistemička kvaliteta očituje se u njezinoj istinitosti ili osjetljivosti na istinu, opravdanosti ili potencijalu rješavanja danog problema. U tom smislu dvije su mogućnosti implementacije kriterija epistemičke kvalitete demokratskom sustavu. Prvi, pragmatički, jest pristup koji postulira da demokratski sustav i njegova konačna odluka ima legitimitet ukoliko uspješno rješavaju dane probleme, tj. kriterij epistemičke kvalitete odnosi se na konačnu odluku. Drugi, veritistički pristup, implementira kriterij epistemičke kvalitete u same procedure dodavanjem pouzdanih mehanizmima koji su osjetljivi na istinu i time ostvaruje epistemičko opravdanje konačnoj legitimnoj odluci.

⁵ U okvirima legitimnih predmeta političkih sporenja.

3.1 Kriterij istinitosti/ispravnosti za konačne odluke

Inherentno filozofske rasprave o tome što proceduru stvaranja i širenja (odluka) vjerovanja čini epistemčki kvalitetnom započinju s problematikom opće definicije istina, a posebice što je istinito ili barem ispravno u okvirima legitimnih predmeta političkih sporenja.

Stav umjerenog realizma, u pitanjima mogućnosti metafizičke istine, brani se tezom da je istina postizivi ili dosežni ideal. Naglasak je na nastojanjima i približavanju metafizičkoj istini - u progresu smo prema istini, sve smo bliži istini. Definiramo li istinu kao opravdano (temporalno istinito) vjerovanje koje proizlazi iz pouzdanih procesa, moguće je imati epistemološki odgovor koji uključuje i društvo i epistemčku vjerodostojnost u smislu istinitosti.

U standardnom pristupu epistemčkoj demokraciji stav je da demokratski procesi trebaju generirati odluke koje su ispravne iz perspektive nekog neovisnog standarda epistemčke vrijednosti. Za Alvina Goldmana i Joshuu Cohena demokratski je sustav, i njegove konačne odluke, legitiman samo ukoliko su odluke donesene pouzdanim mehanizmima (Prijić - Samaržija, 2014., 378). Cohen pouzdanim mehanizmima smatra idealnu demokratsku proceduru te simultano ne pretpostavlja realizam u mogućnosti metafizičke istine.

Za Goldmana, pouzdani mehanizam nužno je osjetljiv na istinu, dok su demokratski donesene odluke epistemčki legitimne ukoliko su demokratske procedure donošenja odluka utemeljene na pouzdanim procesima koji posjeduju epistemčke kvalitete (vode k istini) (reliability democracy) (Prijić - Samaržija, 2014., 379). Pouzdanost procesa opravdava se veritističkom strategijom. Uloga je opravdalačke veritističke strategije, odnosno veritizma u rješavanju kompleksnih problema koje zahtijevaju interdisciplinarni pristup. U odabiru među institucijskim vjerovanjima verizam razvija metodologiju za poklanjanje vjerovanja onoj instituciji koja na temelju, jednako važnih, internalističkih i eksternalističkih kriterija nudi najvrijednije vjerovanje ili praksu. Opravdalačka strategija veritizma temelji se na prosudbi produkcije istinitih vjerovanja. Kriteriji za ocjenjivanje procedura i praksi su: pouzdanost, snaga, plodnost, brzina i učinkovitost. Veritistički opravdane pouzdane institucije su te koje proizvode epistemčki poželjna vjerovanja, a na zajednici je prihvaćanje takvih vjerovanja i disperzija istih pojedincu. Za Goldmana, znanost je apsolutno superiorna ostalim „načinima življenja“, ima razvijene metode i sustave istraživanja koji se neprestano provjeravaju i izloženi su verifikaciji (eksperiment, promatranje, kontrola, sustavna argumentacija, kritika).

Znanstvene metode nisu savršene, ali su komparativno s drugim „načinima življenja“ najbolji put prema objektivnoj istini.

Thomas Christiano nesumnjivo je zagovornik standardnog pristupa epistemičkoj demokraciji. Iako je sam filozof politike, neosporan je njegov doprinos epistemologiji vrlina i demokratskoj teoriji. Kako je poglavljem 2. izneseno, Christiano je zagovornik DMR kao temeljnog ljudskog prava. Za njega je uloga društvenih institucija da za temeljnu vrijednost postavljaju, distribuiraju i promiču dobrobit osoba - pojedinaca, po načelu jednakosti i socijalne kohezije. Iz pozicije zagovornika demokracije (DMR) kao temeljnog ljudskog prava, i argumenata koje iznosi za svoj stav, tradicionalistički (ili čiti proceduralistički) pristup, Cohenov reduktivistički pristup ili Goldmanovo koketiranje s epistokracijom nisu prihvatljive opcije u procesu donošenja odluka koje posjeduju i epistemičke i političke i moralno poželjne karakteristike.

S toga Christiano nudi hibridan model inkluzivnog deliberativnog proceduralizma. Usklađivanje epistemičkog, moralnog i političkog opravdanja demokracije moguće je putem pristupa koji se zalaže za podjelu rada između moralnih i epistemičkih agenata. Na koji način se protočnost kanala dovodi u vezu s tripartitnim legitimitetom opisan je u nastavku rada.

4 Epistemičko, moralno i političko opravdanje DMR T Christiana

Demokratska teorija Thomasa Christiana u svojoj je osnovi izuzetno elegantna. Dodavanjem jednoga zupčanika postojećem demokratskom mehanizmu rješava sve ili većinu detektiranih problema suvremenih političkih uređenja. S obzirom da se radi o kompaktno povezanom mehanizmu detektirane probleme nije moguće sagledati odvojeno već se oni daju kao set - imaju uzročno posljedičnu vezu koju Christiano briše dodavajući posebni relijabilistički (veritistički) kriterij (Prijić - Samaržija, 2018., 213) demokratskom procesu.

Dodatni zupčanik mehanizma rješava standardi problem suvremene demokracije koja vrlo često osobama - pojedincima limitira „izbor o izboru“. Umjesto da autonomno definiraju predmete političkih sporenja, ulogu koju na sebe preuzimaju različite elite i interesne skupine, uloga je osoba - pojedinaca u demokraciji da odgovaraju na unaprijed definirane „legitimne“ predmete političkih sporenja. Rezultat ovakve podjele uloga jest nezainteresiranost većine osoba - pojedinaca za politiku jer, opravdano, smatraju da nemaju nikakvog utjecaja na usmjeravanje političkih struja.

Kako sam prethodno navela, za Christiana, Cohenove ili Goldmanove opcije nisu rješenje za donošenja odluka koje posjeduju i epistemičke i političke i moralno poželjne karakteristike.

No na pitanje o tome koje su to poželjne karakteristike koje odluke, donesene demokratskim procesom, moraju posjedovati, kako bi trostrana legitimnost istih bila zadovoljena, prvo je potrebno sagledati pitanje opće definicije istine, a posebice istine ili barem ispravnosti u okvirima legitimnih predmeta političkih sporenja. Christiano svoj odgovor daje ponovno na margini Cohenove (antirealizam) i Goldmanove (umjereni realizam) opcije. Kada govori o istini, o njoj govori isključivo u okvirima legitimnih predmeta političkih sporenja. Istinite su odluke dobre odluke, a dobre odluke su one odluke koje vode prema ostvarenju značajno nužnih moralnih dobara. Kako sam već spomenula, Christianova demokratska teorija posjeduje notu elegancije i upravo je u izjednačavanju moralnih i epistemičkih vrijednosti vidljiva spomenuta elegancija. Uvođenjem nove principal - expert - agent relacije, Christiano će zadovoljiti upravo tripartitni legitimitet demokratskim procesom donesene odluke. U predloženoj je relaciji, demokratskim procesom donesena odluka moralno, epistemički i politički opravdana, na način opisan u nastavku.

4.1 Deskriptori demokracije Thomasa Christiana

Demokracija Thomasa Christiana prepuna je deskriptora; ona je minimalna (za razliku od minimalistička), reprezentativna, deliberativna i relijabilistička.

Da bi minimalni prag ravnopravnosti (odnosno DMR) u demokratskom društvu bio zadovoljen, to društvo (zajednica, država..) nužno posjeduje tri ključna elementa: univerzalni sufražizam, pravo na javno iznošenje političkih stavova i udruživanje s političkim istomišljenicima te neovisnu sudbenu vlast (Christiano, 2013., 303). Ovi ključni elementi također dopuštaju pojedinačnim demokratskim društvima mogućnosti samoodređenja.⁶

Na prvi pogled kontradiktorno, no Christiano preferira predstavničku (neizravnu) demokraciju, argumentirajući kako upravo ona zadovoljava kriterije pouzdanosti uz poštivanje načela jednakosti (ili barem načela jednakosti u okvirima DMR-a) i socijalne kohezije. Iako je sustav kolektivnog odlučivanja superiorniji u okvirima načela jednakosti, takav je sustav daleko manje učinkovit u promicanju zajedničkih interesa osoba - pojedinca od nešto manje ravnopravnog sustava predstavničke (neizravne) demokracije.

Svrha deliberacije je praktična - javno se iskazuju individualni deliberativni razlozi (transparentnost načela jednakosti) te epistemička - javno se predstavljaju razlozi za usuglašavanje oko dobrih kolektivnih odluka.

No, da bi deliberacija DMR-a bila pouzdani proces, epistemička a ne samo praktična, zahtjeva se moralna podjela rada. Učinkovitost je predstavničke demokracije produkt moralne podjele rada u modernim državama - osobe - pojedinci tako definiraju ciljeve kojima društvo želi težiti, stručnjaci su zaduženi za analizu ostvarivosti i metode za ostvarenje ciljeva, dok su zakonodavci odgovorni za provedbu javnih politika dostizanja ciljeva.

Na taj način Christiano opravdava i tri ključna elementa DMR: univerzalni sufražizam, pravo na javno iznošenje političkih stavova i udruživanje s političkim istomišljenicima (u svrhu utjecanja na procese javne i instrumentalne odnosno konzekvencionalne deliberacije) te sudbenu vlast neovisnu od izvršne (Christiano 2013., 303 i 2011., 146).

⁶ Naravno, minimalni prag jednakosti zadovoljen je akko zakonodavna vlast proporcionalno reprezentira pojedinačne ciljeve koje je javnost odabrala. No dva su moguća problema individualnog društvenog samoodređenja putem DMR-a koje Christiano navodi: mogućnost značajnog utjecaja utjecajnijih i sub-optimalan sustav reprezentacije (Christiano, 2011., 160-161, 164).

4.2 Nositelji samoodređenja - javnost, stručnjaci i politika

Agencijski odnos definira ekonomija. Prema M.C. Jensenu i W.H. Mecklingu temelj agencijske teorije je ideja postojanja ugovornog odnosa između principala i agenta. Pojam principal (vlasnik) označava osobu koja ovlašćuje drugu osobu (agenta, zastupnika) da djeluje u njegovo ime za ostvarenje ciljeva. Principal angažira agenta kada *a*) nema potrebnih znanja i sposobnosti ili je posao previše složen pa mu nedostaje znanja za provedbu pojedinih faza posla, *i/ili b*) nema dovoljno snage *i/ili* raspoloživog vremena, zato što je prevelik opseg posla, prekratko vrijeme potrebno za izvedbe ili je jednostavno zauzet drugim poslovima.⁷

Agencijski odnos postaje problem agencijskog odnosa (principal - agent problem), kada je agent u prekoračenju ovlasti. Nedostatak autonomije pri definiranju predmeta političkih sporenja, ili jednostavnije gubitak prava na samoodređenje, u političkoj se filozofiji označava upravo kao principal - agent problem. Christiano kao uzrok principal - agent problema vidi iskorištavanje objektivnih razloga *a*) i *b*) principal-a od strane agenta. Prekoračenje ovlasti agenta, u slučaju filozofije politike - političkih agenata, Christiano vidi u promicanju „partijskih“ a ne društvenih ciljeva. U tim okvirima političke odluke nisu dobre, odnosno nisu istinite, odnosno neosjetljive su na istinu („truth-insensitivity“ problem, Prijić - Samaržija, 2018., 211).

Kako sam i navela, dodavanjem samo jednoga zupčanika postojećem demokratskom mehanizmu - medijacija stručnjaka (stručnih institucija) agencijskom odnosu (principal - agent), anulirati će se objektivni razlozi principala *a*) i *b*), i mogućnost prekoračenja ovlasti od strane agenta.

Moralna podjela rada u Christianovoj demokraciji počiva na tri nositelja, od kojih principal-i igraju ulogu usuglašavanja zajedničkih ciljeva, agenti igraju ulogu kreiranja politike za dostizanje zajedničkih ciljeva dok je uloga stručnjaka u medijaciji u oba smjera. Na ovaj se način otvaraju deliberativni kanali i rješavaju kako principal - agent problem, tako i truth-insensitivity problem. Elegantno!

⁷ Nenadić, M., 2018. Odnos kvalitete dobiti i udjela menadžera u vlasništvu, Diplomski rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, str 22.

U nastavku je, po pod-poglavljima, prikazan Christianov model. Pod-poglavlja su s namjerom poredana na način na koji Christiano rješava problem principal - agent relacije, integracijom stručnjaka. Na taj se način odnos mijenja u principal - expert - agent relaciju.

4.2.1 Univerzalni dionik - skup moralnih agenata („principal“ skup)

Moralna podjela rada mora nužno sagledati suvremene društvene strukture kako bi nužno moralno dobro - zajednički interes svih moralnih agenata da se u svijetu (društvu) osjećaju „kao kod kuće“, bilo ostvareno. Ukoliko izostane ostvarenje ovog značajno nužnog moralnog dobra jaka interesna grupa može se nametnuti svojim stavovima i svijet učiniti „stranim“ za ostale dionike. Dakako, iz empirije je jasna značajna uloga političkih organizacija (stranke i lobiji) i organizacija ekonomskih integracija u odnosu na ostale dionike. Stoga, Christianov DMR zahtjeva kompleksniju podjelu rada, temeljenu na načelu jednakosti, dajući primat univerzalnom dioniku - skupu osoba - pojedinca - moralnih agenata (principal skup).

Svi moralni agenti posjeduju iste sposobnost da budu autoriteti u području moralnih vrijednosti (da budu moralni agenti) a uloga je socijalno - političkih institucija da distribuiraju i promiču dobrobit osoba - pojedinaca, po načelu jednakosti. No svaka osoba - pojedinac ima različite individualne interese i različite deliberativne razloge, stoga se ne mogu u svakoj danoj situaciji svi složiti da li je ispoštovano načelo jednakosti određene političke odluke, odnosno da li odluka jednako promiče dobrobit svih osoba - pojedinaca. Svaki demokratski proces donošenja odluke mora stoga poštivati i načelo jednakosti i socijalne kohezije, ali prema Christianu, jednake je važnost transparentnosti - javna viđenost procesa - svaka osoba - pojedinac mora biti sposoban vidjeti da se s njim postupa kao s jednakim, kako bi se u konačnici složila s odlukom koja možda nije u njezinom osobnom interesu.

Kako je već spomenuto, osobe - pojedinci u današnjim oblicima demokratskih vladavina u najvećoj mjeri ne odlučuju o izboru pitanja o kojima treba odlučivati. U tom smislu Christianova deliberacija se promatra kao bitna komponenta javnog ostvarenja jednakosti, gdje svaka osoba - pojedinac kao dionik i ravnopravni moralni agent sudjeluje u biranju zajedničkih ciljeva (nužnih moralnih dobara) koje bi društvo trebalo slijediti.

Ovaj se moment deliberacije odabira nužnih moralnih dobara (odnosno zajedničkih interesa, odnosno ciljeva društva) odvija između svih moralnih agenata. U procesu javne deliberacije, individualni interesi i deliberativni razlozi svakog moralnog agenta putem univerzalnog

interesa za ispravljanja kognitivnih pristranosti modificiraju se u interese koji postaju nužna moralna dobra - ciljevi društva. Za realiziranje javne jednakosti i društvenog samoodređenja, prema Christianu, sadržaj deliberativnih razloga (koje pojedinačno držimo kao opravdanje individualnih interesa) koje nudimo jedni drugima kada opravdavamo svoj izbor ciljeva ne smije biti ograničen. Na takav je način svaka osoba - pojedinac svjesna da se s njim postupa kao s jednakim u procesu definiranja ciljeva. O javnoj deliberaciji sudjeluju i stručnjaci čija je svrha informiranje o tzv. postizivosti ciljeva.

4.2.2 Uloga stručnjaka (skup medijatora)

No Christianova demokracija posjeduje još deliberativnih momenata - instrumentalni ili konzekvencionalni (Christiano, 2012., 35) deliberativni moment epistemičkih i političkih agenata s posebnim naglaskom na ulogu stručnjaka.

No prethodno je potrebno sagledati što stručnjake čini adekvatnim medijatorima i koje su to karakteristike epistemičkih agenata čijim posredovanjem odluke donesene demokratskim putem postaju ne samo moralno i politički, već i epistemički legitimne.

Na jednom su kraju spektra socijalni konstruktivisti s tvrdnjama da u pitanjima društvenih i političkih znanosti kao ni etike, nema stručnjaka, nema objektivnih rezultata istraživanja, znanstvena istraživanja i njihovi rezultati puki su nusprodukt socijalnih interakcija, dok su pri sredini spektra oni za koje postoji isključivo konceptualna veza između istine i znanosti no ne i između istine i demokracije. Na suprotnom je kraju spektra Goldmanova epistemologija vrlina, koja brani poziciju da je moguće imati odgovor koji uključuje i društvo (uključivo i demokraciju kao političko uređenje) i objektivnu epistemičku vjerodostojnost u smislu istinitosti (ili pojmova koji u sebi sadrže istinu).

Za Goldmana, svaka osoba - pojedinac, kao osnovna građevna čestica društva, ne može živjeti u mraku - čovjek ima potrebu doći do istine. Postoje različiti načini traganja za istinom („forme življenja“): znanost, religija, umjetnost, itd. No znanost je superiorna ostalim načinima življenja. Religija je dogmatski način življenja, ona služi onima koji žele utjehu a ne znanje. Umjetnost također nije traganje za istinom. Superiornost je znanosti upravo istraživačkim metodama koje su trenutno najpouzdaniji procesi na putu prema istini. No, znanstvene metode nisu savršene, a vrlo često analize istih problema ili teza dovode do oprečni znanstvenih zaključaka. I, dok, s jedne strane, dio filozofa tvrdi da nije moguće razborito neslaganje između

stručnjaka iste razine (peers) koji dijele svu evidenciju, te da je ispravan stav samo jednog stručnjaka ili je potrebno suspendirati oba (Prijić - Samaržija, 2000., 223), za Goldmana empirijska činjenica postojanja različitih znanstvenih teorija kao odgovor na isti problem je poticajna – kritika navodi znanstvenike da dalje istražuju i dokazuju svoje teorije - i upravo je u tom poticaju superiornost znanstvenog „načina života“ na putu približavanja k istini. Kitcher te Muldoon i Weisberg nude svoja viđenja Goldmanovog optimizma po pitanjima razboritog neslaganja stručnjaka iste razine stručnjaka.

Goldmanovo stajalište o znanosti kao najkvalitetnijem alatu u približavanju istini braniti će Philip Kitcher (Prijić - Samaržija, 2000., 230) odgovarajući kritičarima „osjetljivosti na istinu“ znanstvenih metoda. Za neke je autore ne postojanje unificiranog znanstvenog obrasca metoda i praksi nepremostivi problem kod određivanja epistemičke vrijednosti rezultata. Prema Kitcheru, do rezultata najbližih istini dolazi se putem više znanstvenih obrasca metoda i praksi. Jedan je obrazac uvijek dominantniji - uspješniji i kao takav nagrađen prestižem u znanstvenoj zajednici, što u konačnici motivira znanstvenike na kontinuirano unaprjeđenje metoda i praksi.

Ryan Muldoon i Michael Weisberg nude sličan pristup, dijeleći znanstvenike u skupine „pratitelja“ i skupine „disidenata“. Pratitelji tj. znanstvenici oni su koji prate ustaljene obrasce metoda i praksi, dok disidenti traže nove, eksperimentalne metode i prakse. Disidenti imaju značajnu ulogu u potrazi za istinom jer istražuju područja epistemičkog krajolika koji drugi zanemaruju ili izbjegavaju (Zubčić, 2020., 57). Za kvalitetu krajnjih rezultata poželjno je imati kombinaciju epistemičkih agenata - pratitelja i epistemičkih agenata - disidenata (Zubčić, 2020., 62).

Christiano u definiranju stručnjaka preuzima Goldmanov koncept. Stručnjak u domeni je osoba koja „ima puno veću količinu istinitih vjerovanja od običnih ljudi (...) i skup vještina koje joj omogućuju da testira ideje i argumente te da ih proširi na nove probleme i predmete unutar domene“. Christiano tvrdi da iako postoje neslaganja među stručnjacima, (epistemički agenti) stručnjaci su komparativno s drugim agentima najbolji vodiči ka istini (Christiano, 2012., 36-37). Kako bi isključio potencijalni problem formiranja epistokracije kao posljedicu dodavanja posebnog relijabilističkog kriterija demokratskom procesu Christiano definira epistemičke agente kao medijatore u odnosu između moralnih i političkih agenata, čija je mišljenja/stajališta moguće revidirati i/ili u potpunosti odbaciti ukoliko se empirijom pokažu neefektivna u ispunjenju zajedničkih ciljeva. Istu karakteristiku „smjenjivosti“ dijele i političari.

Medijacija epistemičkih agenata u javnoj deliberaciji opisana je u prethodnom pod-poglavlju.

No Christianova demokracija posjeduje još deliberativnih momenata, uključujući i onaj koji nije ovim radom obrađen - deliberativni moment političkih agenata i, u nastavku opisani, instrumentalni odnosno konzekvencionalni (Christiano, 2012., 35). Za razliku od javne deliberacije i njezine nužne inkluzivnosti, u kojoj ne smije postojati ograničenje koje se odnosi na sadržaj deliberativnih razloga moralnih agenata, proces instrumentalne ili konzekvencionalne deliberacije (Christiano, 2012., 35) podliježe pravilima u argumentaciji i ograničenjima u sadržaju. Sadržaj ove deliberacije sastoji se u diskursu političkih i epistemičkih agenata u pitanjima oko prihvatljivih instrumenata (stoga je instrumentalna) za dostizanjem određenih kombinacija ciljeva, ali i posljedicama dostizanja isključivo određenih kombinacija ciljeva (stoga je konzekvencionalna ili posljedična).

4.2.3 Uloga politike - političkih agenata („agent“ skup)

Christiano predlaže moralnu podjelu rada, na način da moralni agenti biraju zajedničke ciljeve i na taj način ostvaruju potpuno pravo na samoodređenje. Uloga je političkih stranaka, organizacija, interesnih i aktivističkih grupa iznositi pakete koji sadrže kombinacije unaprijed odabranih zajedničkih ciljeva, te opravdati upravo svoj paket kao najpoželjniji (Christiano, 2012., 33).

4.3 Pouzdani proces - inkluzivni demokratski proces deliberacije

Elegantno rješenje moralne podjele rada u Christianovoj demokraciji počiva na tri nositelja, od kojih principalni imaju ulogu usuglašavanja zajedničkih ciljeva, agenti imaju ulogu kreiranja politike za dostizanje zajedničkih ciljeva dok je uloga stručnjaka u medijaciji dvosmjerna. Na ovaj se način otvaraju deliberativni kanali i rješavaju kako principal - agent problem, tako i truth-insensitivity problem. U nastavku razrade teorije Christiano nudi dodatne uvjete odnosno mehanizme čijom je potpunom integracijom u demokratski sustav garantira minimalni prag jednakosti. Mehanizmi su - solidarnost, poklapanje u razumijevanju, konkurencija i sankcije.

Solidarnost je motivacijski mehanizam kojim dvije osobe podržavaju međusobno slične ciljeve zbog podudarnosti „pozadinskih činjenica“. Ljudi su istomišljenici, odnosno dijele zajedničku motivaciju podržavati međusobne ciljeve kada dijele slične moralne (i političke) interese i slične metode postizanja tih moralnih (i političkih) interesa. Političke opcije formirane od skupine istomišljenika (onih koji zastupaju zajednički set ciljeva). U skupini istomišljenika svi su moralni agenti, dok su neki agenti i politički agenti ili politički i epistemički agenti. Dakle unutar političkih opcija postoji konkurencija koja je ujedno i korektivni mehanizam - cilj je opozicije argumentirati kako vladajuća politička opcija ne slijedi ciljeve na ispravan način. Nadalje, nesavjesno odmicanje od ciljeva mora biti sustavno sankcionirano. Christiano implementira mehanizme sankcioniranja na nekoliko nivoa. Na nivou unutar političkih stranka/opcija i vlasti sankcioniraju se oni koji ne slijede pakete odabranih stranačkih ciljeva te na nivou između vlasti i javnosti, putem legitimnih izbora. Na nivou stručnjaka Christiano nudi dvije slične vrste sankcija, ovisnih o konkurenciji između stručnjaka, odnosno gubitku reputacije u slučaju greške ili nesavjesnog slijeđenja ciljeva. Zadnji je mehanizam poklapanja u razumijevanju o kojem ću raspravljati nešto kasnije.

4.3.1 Sankcije unutar epistemičke zajednice

Smatram da je mehanizam sankcioniranja među stručnjacima problematičan sam po sebi ali i u konjunktiji s mehanizmom poklapanja u razumijevanju, o kojem će biti riječ u zadnjem dijelu ovog poglavlja.

Suvremena društvena i politička pitanja karakterizira visoki stupanj složenosti i nesigurnosti ishoda te zahtijevaju multidisciplinarni znanstveni pristup i društveno odgovorno ponašanje. Zbog neslaganja znanstvenika oko ishoda pojedinih radnji i značajnih društveno - ekonomskih

napora i/ili posljedica određenih radnji, procesi odlučivanja utemeljeni na znanosti vjerojatno će biti značajno više ispolitizirani nego što priznaje. Osim toga, odnos između tijela za financiranje znanstvenih istraživanja i znanstvenih institucija može biti izuzetno politički opterećen, te su znanstvenici primorani birati između integriteta i egzistencije u polju. Sankcioniranje agenata unutar zajednice teško je i gotovo neizvedivo bez jasno uočljivih malicioznih namjera pojedinaca ili grupe.

4.3.2 Problem preklapanja u razumijevanju

Posljednji Christianov mehanizam - preklapanje u razumijevanju jest rješenje za problem koji nastaje u „dijalogu u kojem osobe dijele samo dio domene stručnosti“ (Christiano, 2012., 38). U takvome dijalogu, predlaže se formiranje lančanog preklapanja u razumijevanju koje onda omogućuje razumijevanje kompleksnih društveno - političkih problema među sugovornicima.

U ovom trenutku smatram nužno napomenuti da je moje mišljenje kako je uspostava epistemički kvalitetnog mehanizma preklapanja u razumijevanju ključni ako ne i fundamentalni element usklađivanja epistemičkog, moralnog i političkog opravdanja DMR-a putem pristupa koji se zalaže za moralnu podjelu rada u demokraciji, kao posebnog kriterija epistemičke vrijednosti konačne oduke.

Kako Christiano sam navodi, u svrhu tripartitne legitimnosti demokratski donesenih odluka putem moralne podjele rada, potrebna je otvorena dvosmjerna komunikacija epistemičkih i moralnih agenata. No Christianov DMR, čak i kada je minimalni prag jednakosti zadovoljen, nije imun na mogućnost značajnog utjecaja moćnih i neoptimalan sustav reprezentacije (Christiano, 2011., 160-161, 164). U nastavku nudim svoje argumente tvrdnji.

Christiano, u opisivanju mehanizma preklapanja u razumijevanju, u pokušaju rješavanja problema neosjetljivosti na istinu nije detektirao problem tzv. efekta zajedničkog znanja ili zajedničkih informacija (Gigone i Hastie (Prijić - Samaržija, 2014., 386). Osim toga, u najboljoj namjeri umanjivanja mogućnosti epistokracije, Christiano demantira doprinos instrumentalne ili konzekvencionalne deliberacije.

Problem koji se javlja prilikom pokušaja uspostave instrumentalne ili konzekvencionalne deliberacije počiva na Christianovom opisivanju interakcije među stručnjacima. Npr. ukoliko stručnjak P posjeduje stručna znanja iz disciplina n1, n2 i n3, a stručnjak R posjeduje stručna znanja iz disciplina n2, n3 i n4 tada stručnjaci P i R posjeduju preklapanje u razumijevanju iz

disciplina n2 i n3. Ukoliko im se pridruži stručnjak S koja posjeduje stručna znanja iz disciplina n3, n4 i n5, tada stručnjaci P i S imaju preklapanje u razumijevanju iz disciplina n3, dok R i S posjeduju preklapanje u razumijevanju discipline n3 i n4. Ukoliko im se pridruži stručnjak T koja posjeduje stručna znanja iz disciplina n4, n5 i n6, tada stručnjak T nema preklapanje u razumijevanju sa stručnjacima P i R, dok T i S posjeduju preklapanje u razumijevanju disciplina n4 i n5. U navedenoj situaciji, stručnjaci R i S koristeći zajedničko razumijevanje iz disciplina n3 i n4 kako bi stručnjaku T omogućili preklapanje u razumijevanju sa stručnjakom P.

Kako Christiano opisuje u primjeru ekonomista (stručnjak P) i politologa (stručnjak R), postoje kompatibilni dijelovi domena njihove stručnosti. No u argumentaciji koja zahtijeva visoku razinu stručnog ekonomskog diskursa, politologu dijalog postaje nerazumljiv. U tom je slučaju ekonomist dužan prevesti argumentaciju na zajednički razumljiv jezik (Christiano, 2012., 39). Pridodajmo tome stručnjake T i S, i postavlja se pitanje najmanjeg zajedničkog nazivnika pri razumijevanju kompleksnog problema X koji zahtjeva multidisciplinarn pristup.

Ukoliko se dio sadržaja gubi između znanstvenika sličnih polja društvenih znanosti, koliko se prijevoda gubi u dijalogu stručnjaka tehničkih i društvenih znanosti. Christiano sam daje odgovor - kada stručnjak određene domene ekspertiza mora razumjeti nešto iz domene njemu nepoznate ekspertize, tada i on sam postaje laik (Christiano, 2012., 39). Zbog gubitka sadržaja u prijevodu, deliberacije postaje javna, odnosno bez ograničenja deliberativnih razloga, ali i, zbog već spomenute politiziranosti znanstvenih institucija, podložna retorici. U toj je instanci otvorena, uz mogućnost formiranja epistemičkih zajednica unutar pojedine skupine stručnjaka, i mogućnost korištenja alata poput arhitekture izbora (Ivanković, 2015., 79-97).

Na kraju ostaje otvoreno i pitanje epistemičke opravdanosti procesa i epistemičke opravdanosti konačnih odluka takvog procesa.

Drugi se problem javlja u javnoj deliberaciji, problem efekta zajedničkog znanja, sličan, no s arbitrarno gorim posljedicama od onih već opisanih. Za Christiana, cilj je javne deliberacije otvoriti dvosmjernu komunikaciju epistemičkih i moralnih agenata. U dijalogu epistemičkih agenata sličnih ekspertiza, ne gubi se mnogo sadržaja u prijevodu, odnosno, postoji zajednički nazivnik određene veličine u zajedničkom razumijevanju. No što se dešava u situaciji kada laik sa nedefiniranim razlomkom (razlomak s nulom u nazivniku) pristupi dijalogu. Christiano, kako je već spomenuto, vidi rješenje za ovaj problem u formiranju lanaca preklapanja u razumijevanju koji putem predstavnika ekspertiza laicima prenose informacije. U ovoj će instanci lanac biti nešto duži nego u dijalogu stručnjaka. Moj je stav da je su lanci ništa drugo

doli nizanja razlomaka i ne rješavaju problem, već uvode nedefiniran razlomak, zbog kojeg zajednički nazivnik nije moguće pronaći. U prilog tome idu i podatci iz empirije koji govore o posljedicama „gubitka sadržaja“ kroz lanaca preklapanja u razumijevanju, a to su nevoljnost većine moralnih subjekata za sudjelovanjem u političkim procesima, koji je i prvi od dva problema koje Christianova moralna podjela rada u demokraciji pokušava razriješiti - nezainteresiranosti građana za politiku.

„Gubitak sadržaja“ kroz lanac preklapanja u razumijevanju kao posljedicu ima klasičan fenomen cherry pickinga. Sa ili bez dovođenja u pitanje epistemičke kompetencije moralnih agenata instrumentaliziraju se dijelovi sadržaja preuzeti od strane epistemičkih agenata kao sredstvo manipulacije moralnih agenata. Manipulacija sadržajem u svrhu pozitivnog ili negativnog rezoniranja kod svih (ili velike većine) moralnih agenata u formalnom političkom diskursu, po mom mišljenju, u najvećoj je mjeri bez maliciozne namjere⁸. Nemogućnost u konkluzivnom odbacivanju pojedinih setova nedostiživih ciljeva i nekvalitetnih metoda postizanja ciljeva rezultiraju dubokom podijeljenošću društva na one koji svoje provjerene pridaju političkim agentima čiji setovi ciljeva i mjera rezoniraju pozitivno i na one na koje rezoniraju negativno. Ovakva neadekvatna reprezentacija koja moralnim agentima kontinuirano daje isključivo iste opcije odabira između vladajućih i oporbe rezultirala je nezainteresiranošću za aktualnu politiku.

No, sam Christiano nije gluh na ovaj problem i prihvaća mogućnost neslaganja oko konkluzivne prihvatljivosti određenih teorija. No za Christiana, ukoliko je moje razumijevanje fusnote⁹ ispravno, politički agent, te kasnije procesom izbora i moralni agent, izabire određenu teoriju na temelju svojih deliberativnih razloga. Osobnog sam stava da su deliberativni razlozi plauzibilni razlozi pri odabiru između nekonkluzivnih teorija najslabija točka Christianove demokratske teorije, koja ujedno negira tezu o epistemičkom rasterećenju moralnih agenata. Također sam stava da je ovo problem za koji postoji rješenje u vidu opravdalačkih strategija. Smatram da je konkluzivnost znanstvenih teorija neophodna kako pri odabiru ciljeva tako i na putu ka ostvarenju istih. U nedostatku konkluzivnosti znanstvenih teorija, kao alternativu za uspješno definiranje i postizanje ciljeva smatram da je barem racionalni konsenzus stručnjaka

⁸ Dio je razloga tome sigurno i relativno adekvatan mehanizam sankcioniranja.

⁹ Christiano 2012., fusnota na str. 45 i 46: „I do not address the question on whether a majority of experts on one side of the a debate is legitimate evidence for a layperson in favor of that side. I think in the absence of an overlapping majority the layperson can not be justified in choosing one side over the other.”

neophodan prije nastupa bilo u instrumentalnoj ili konzekvencionalnoj bilo u javnoj deliberaciji.

Domena kreiranja politika zaštite okoliša možda je najbolji primjer suvremenih društveno - političkih gorućih pitanja, karakterizirana visokom razinom nesigurnosti ishoda, tehničke složenosti ali i potrebom za uključivanjem niza stručnjaka društvenih i tehničkih ekspertiza u analizu rizika i dobiti te oblikovanje politike i provedbu radnji koje zahtijevaju značajne društveno - ekonomske napore.

Kako je naznačeno Uvodom, u drugome dijelu rada osvrnuti ću se ukratko na jedan međunarodni, pravno obvezujući ugovor, Stokholmsku konvenciju o postojanim organskim onečišćujućim tvarima, na primjeru kojega želim pokazati na koji se način kompleksni društveno - politički problemi dekonstruiraju i predlažu se rješenja i metode za postizanje ciljeva - promjene globalne paradigme iz ekonomskog u održivi razvoj.

Stoga ukratko pojasniti rađanje i razvoj paradigme održivoga razvoja, dekonstrukcije cilja na pod-ciljeve prema sastavnicama po ekspertnim područjima, te način implementacije konsenzusom postignutog dogovora oko mjera za postizanje jednoga pod-cilja na međunarodnoj razini i razini Republike Hrvatske. Pokušat ću dat uvid u procese na međunarodnoj razini koji okupljaju političke i epistemičke agente iz središta sfere kao i one na marginama, te način sudjelovanja široke javnosti - moralnih agenata.

I na kraju rada zaključiti, kako je najavljeno Uvodom, o mogućnost dodavanja dodatnih alata u Christianovu demokratsku teoriju koji bi omogućili jednostavniji odabir moralnim agentima kod pridavanja povjerenja određenim paketima ciljeva i mjera za ciljeve političkih agenata.

5 O održivom razvoju i Stockholmskoj konvenciji o postojećim organskim onečišćujućim tvarima

Održivi je razvoj složeni proces utemeljen na uravnoteženom djelovanju ekonomskih i društvenih procesa sa svjesnim i savjesnim iskorištavanju prirodnih resursa.

Ekonomski rast prošloga stoljeća podrazumijevao je i ekonomski razvoj. No, postoje temeljne razlike između pojmova ekonomskog rasta i ekonomskog razvoja. Rast se definiran kao povećanje bruto domaćeg proizvoda i bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u određenom vremenskom okviru, dok razvoj sagledava napredak putem niza indikatora kao što su prosječna životna dob stanovnika i prosječno trajanje života na promatranom području, razvijenost društvenih, političkih i obrazovnih institucija, ekonomske i političke slobode, socijalna jednakosti i kvaliteta života u određenom vremenskom okviru. Sredinu je stoljeća obilježila realizacija da su prirodni resursi limitirani te da se ekonomski rast jednih vrlo često dešava na štetu drugih, što je rezultiralo globalnom podijeljenošću na razvijene i nerazvijene. Kao posljedica realizacije i kao odgovor na globalne probleme koji zahtijevaju multilateralan pristup u postizanju ravnoteže između ekonomskog rasta i ekonomskog razvoja, u javnoj se sferi pokrenula svijest o potrebi promjene paradigme iz ekonomskog u održivi razvoj.

Stockholmska konferencija (za razliku od konvencije), održana 1972. godine, prvi je multilateralan konsenzus o novoj paradigmi. Na Konferenciji na kojoj se okupilo više od 1 200 predstavnika iz 113 država te više od 500 promatrača raznih vladinih i nevladinih organizacija, usvojena je Stockholmska deklaracija o čovjekovom okolišu koja čini dvadeset i šest načela očuvanja i poboljšana okoliša, čime je postavljen temelj održivom razvoju. Na istoj se konferenciji osniva se i Program Ujedinjenih naroda za okoliš (UNEP). UNEP kroz rad s partnerima kao što su tijela Ujedinjenih naroda, međunarodne organizacije, vlade, nevladine organizacije, poslovni sektor, industrija, mediji i civilno društvo, sudjeluje u zaštiti okoliša te razvija i provodi politiku zaštite okoliša na regionalnoj i globalnoj razini. Brundtlandova komisija (odnosno Svjetska komisija za okoliš i razvoj) osnovana je 1983. godine od strane Ujedinjenih naroda i putem Izvještaja pod nazivom *Naša zajednička budućnost* odigrala je ključnu je ključnu ulogu u formuliranju jasne definicije nove paradigme koja glasi: „razvoj koji zadovoljava potrebe današnjice, a pritom ne ugrožava potrebe budućih generacija“, ali i definiranju problema s kojima se nova paradigma mora suočiti.

Na temelju globalnog odjeka Izvješća Brundtlandove komisije održan je, 1992. godine u Rio de Janeiru, prvi Summit o Zemlji. Na summitu su doneseni novi strateški planovi u rješavanju ključnih problema koji daju snažnu potporu načelu održivog razvoja. Jedan od strateških planova je i Program za 21. stoljeće (Agenda 21), dokument čiji je zadatak usmjeravanje dionika društva na održivo i brižno gospodarenje okolišem. Program obuhvaća ciljeve, potrebne mjere i osnove djelovanja u četiri poglavlja. Poglavlje 2. definira mjere za gospodarenje resursima u okvirima sastavnica okoliša (zrak, tlo i vode) i pritisaka na okoliš (kemikalije, zbrinjavanje otpada, itd.).

5.1 Stockholmska konvencija

Na temeljima strateških planova, jedan od prvih pravno obvezujućih međunarodnih ugovor bila je Konvencija o dalekosežnom prekograničnom onečišćenju zraka iz 1979. godine (LRTAP Konvencija), sklopljena pod pokroviteljstvom Ekonomske komisije Ujedinjenih naroda za Europu (UNECE). Konvencijom je stvoren međunarodni pravni okvir za suradnju i mjere u svrhu ograničavanja, postupnog smanjivanja i sprječavanja onečišćenja zraka UNECE regije, s posebnim naglaskom na dalekosežno prekogranično onečišćenje zraka.

Korak naprijed od LRTAP Konvencije, pozivajući se na odgovarajuće odredbe Agende 21, pravno obvezujući međunarodni ugovor, Stockholmska konvencija o postojećim organskim onečišćujućim tvarima prihvaćena je 2001. godine. U svrhu formiranja sveobuhvatne globalne programske politike unutar nove paradigme s naglaskom na „održivo“ u domeni pod-cilja održivog gospodarenja resursima smanjenjem pritisaka na okoliš, u okvirima kemikalija uz Stockholmsku konvenciju formirane su i Rotterdamska konvencija¹⁰, konvencija koja, radi zaštite ljudskoga zdravlja i okoliša, regulira međunarodnu trgovinu nekih opasnih kemikalija, a posebno sredstava za zaštitu bilja i Bazelska konvencija¹¹, konvencija koja regulira kontrolu prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovo odlaganje.

¹⁰ Rotterdamska konvencija u praksu je uvela pojam prethodne informirane suglasnosti, kojom se trgovina opasnim kemikalijama, osobito uvoz u neku zemlju, dopušta tek nakon ispunjenja određenih uvjeta.

¹¹ Posebna važnost Baselske konvencije u definiranju je opasnih značajki pojedinih kategorija tvari, kao i u obvezi zemalja članica o informacijama, koje moraju biti pristupačne u slučajevima uvoza, odnosno izvoza tih tvari.

Stranke Stockholmske konvencije su države ili organizacije regionalne gospodarske integracije¹² (u ovom slučaju Europska unija) koja je izrazila svoj pristanak biti vezana Konvencijom i za koju je Konvencija na snazi. Do danas su Konvenciju potpisale 183 zemlje svijeta i Europska unija. Ratifikaciju Konvencije nisu provele Sjedinjene Američke države, Izrael, Malezija i Italija¹³. Stockholmska konvencija usmjerena na smanjenje i gdje je prikladno, sprečavanje ispuštanja postojanih organskih spojeva u ostale sastavnice okoliša te uključuje i obvezujuće mjere za smanjenje pritiska na okoliš i predstavlja provedbeni dokument poglavlja 2. planske Agende 21.

Postojane organske onečišćujuće tvari, eng. Persistent Organic Pollutants (POPs) obuhvaćaju niz organskih spojeva koji posjeduju svojstva: kemijske postojanosti (imaju dug životni vijek), bioakumulacije i biomagnifikacije (takvi se spojevi uglavnom nakupljaju u masnim tkivima konzumiraju kroz proizvode životinjskog podrijetla mlijeko, maslac i meso)¹⁴, dalekosežnost (jednom ispušteni u atmosferu mogu putovati tisuće kilometara prije precipitacije na zemlju)¹⁵, izrazitu toksičnost (minimalne količine POPs-a mogu štetiti zdravlju ljudi i životinja) i transgeneracijsku otrovnosti (prenose se s majke na potomka putem placente i majčina mlijeka).

Stockholmska konvencija prvobitno je brojala popis od 12 postojanih organskih onečišćujućih tvari, ponekad popularno nazvanih „dirty dozen“ koji su na temelju štetnog utjecaja na okoliš svrstani u tri glavne skupine: pesticidi, industrijske kemikalije i nenamjerno proizvedeni POPs-ovi (uPOPS - unintentional). No prihvaćanjem Odluka o izmjenama i dopunama dodataka A, B i C Stockholmske konvencije na četvrtoj, petoj, šestoj, sedmoj i osmoj konferenciji stranaka, Konvencija je nadopunjena s još 16 novih tvari. Danas je na popisima A, B i C ukupno 28 tvari ili skupina tvari kako slijedi: Dodatak A – popis tvari koje podliježu zabranama – predstavlja popis kemikalija/POPs-ova koje su uključene u dodatke Konvencije i Protokola o POPs-ovima uz LRTAP Konvenciju, odredbe koje se odnose na zabranu proizvodnje, stavljanje na tržište;

¹² Države određene regije koje su članice Konvencije mogu nadležnost glede pitanja uređenih Konvencijom prenijeti i ovlaštenim organizacijama regionalnih gospodarskih integracija.

¹³ Potrebno je napomenuti, a u regionalnom kontekstu, kako je Italija, kao dio Europske unije obligatorna poštivati obvezujuću legislativu EU, uključujući i onu iz domene zaštite okoliša, unutar koje su inkorporirani regulativni elementi Stockholmske konvencije.

¹⁴ Uslijed kemijske postojanosti i topivosti u masti, ovi se spojevi akumuliraju u masnom tkivu i dolazi do njihove koncentracije u hranidbenom lancu. Tako se najveće koncentracije nalaze u masnom tkivu grabežljivaca na vrhu hranidbenog lanca (npr. čovjek).

¹⁵ Postoje pretpostavke za tzv. efekt globalne destilacije prema kojem se ovi spojevi transportiraju zračnim strujama iz toplijih krajeva u hladnija područja ili na višu nadmorsku razinu gdje „kondenziraju“. Ovo objašnjava povećane količine POPs-a u masnom tkivu živog svijeta u arktičkom podneblju.

Dodatak B – popis tvari koje podliježu ograničenjima i Dodatak C – popis tvari koje podliježu odredbama o ograničenju ispuštanja u okoliš (nenamjerna proizvodnja).

Pojedine opasne tvari mogu se istovremeno naći na dva dodatka, npr. A i C. Npr. zanimljiva je povijest industrijske kemikalije polikloriranog naftalena (PCN). Masovna industrijska proizvodnja spoja sličnog dioksinu, polikloriranog naftalena započela je tijekom I. svjetskog rata, i to najviše u zemljama Europe i Sjedinjenim Američkim Državama. PCN-ovi su se koristili za impregnaciju drva, papira i tekstila radi postizanja vodonepropusnosti, otpornosti na plamen i zaštitu od insekata, plijesni i gljivica. Najveća proizvodnja je bila pod okriljem tvrtke Bayer, s ciljem proizvodnje takozvanih Nibren voskova. U Sjedinjenim Američkim Državama poznat je pod nazivom Halowax, A. proizvodio se u pogonima notornog Union Carbide-a. No, PCN-i se trenutno formiraju uglavnom nenamjerno tijekom različitih toplinskih procesa, kao što je spaljivanje krutog komunalnog otpada koji sadrži predmete tretirane PCN-ovima. Stoga se PCN nalazi na popisu A kao zabranjena industrijska kemikalija i na popisu C-uPOPs.¹⁶

¹⁶ Stručna podloga za izradu Trećeg Nacionalnog plana za provedbu Stockholmske konvencije o postojećim organskim onečišćujućim tvarima, DLS d.o.o., Rijeka, 2020. godine

6 Moralna i epistemička podjela rada na primjeru POPs Konvencije

6.1 Odabir nužnih moralnih dobara

Odluka o promjeni paradigme iz ekonomskog u održivi razvoj svoj je formalni oblik dobila 1972. godine u Stockholmu. Kao komemoracija formalizacije novoga cilja, na dan početka Konferencije obilježava se Svjetski dan zaštite okoliša. Početak programskog djela implementacije mjera za rješavanje problema Brundtlandovog Izvješća obilježava svjetska konferencija u Rio de Janeiru 1992. godine i rađanje Agende 21. U dvadesetogodišnjem globalnom procesu odabran je novi zajednički cilj čovječanstva. Izuzetnim naporima stručnjaka u samo dvije dekade od konceptualizacije cilja predstavljen je jasan globalni programski dokument koji razrađuje mjere za postizanje pod-ciljeva. Ostvarenjem svakog od pojedinačnih ciljeva čovječanstvo korak je ka ostvarenju zajednički odabranoga nužnoga dobra.

6.1 Proces kreiranja međunarodne politike

Navedenim poglavljima Agenda 21. iznesene su procedure kojima su predstavnici globalne zajednice prihvatili ciljeve i pod-ciljeve promjene paradigme s ekonomskog prema održivom razvoju. Epistemička podjela poslova četvrte razine, unutar nove paradigme s naglaskom na „održivo“ (prva razina) u domeni pod-cilja gospodarenja resursima smanjenjem pritiska na okoliš (druga razina), u okvirima kemikalija (treća razina) među stručnim tijelima provedena je kako je opisano u nastavku.

Konferencija stranaka konvencija (COP – engl. Conference of the Parties) upravljačko je tijelo Stockholmske, Baselske i Roterdamske konvencije i sastoji se od vlada zemalja koje su pristupile i/ili ratificirale konvencije. COP se održava svake dvije godine, uz mogućnost izvanrednih zasjedanja, a na zahtjev bilo koje od stranaka potpisnica konvencija. Stranke potpisnice konvencija sudjeluju putem delegacija predstavnika vlasti. Predstavnici Republike Hrvatske stručnjaci su iz upravnih tijela izvršne vlasti - Ministarstva zdravstva (tri predstavnika) i Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja (dva predstavnika).

Kreiranje zajedničke međunarodne politike održivog gospodarenja resursima smanjenjem pritiska na okoliš, u sveobuhvatnom okviru kemikalija na COP-ovima, rezultat je

instrumentalne ili konzekvencionalne deliberacije među predstavnicima vlada potpisnica konvencija i stručnih tijela konvencija. Stručna tijela konferencija su:

- POPRC (The Persistent Organic Pollutants Review Committee), odnosno Povjerenstvo za razmatranje postojanih organskih onečišćujućih tvari Stockholmske konvencije o postojanim organskim onečišćujućim tvarima;
- ICC (Implementation and Compliance Committee), odnosno Povjerenstvo za provedbu i usklađenost Baselske konvencije o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada;
- CRC (The Chemical Review Committee), odnosno Povjerenstvo za provjeru kemikalija Roterdamske konvencije o postupku prethodnog pristanka za određene opasne kemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini.

Ukratko, COP čine stalni predstavnici vlada potpisnica konvencija, dok se ovisno o diskursu unutar domene opasnih tvari (kemikalija) proces instrumentalne ili konzekvencionalne deliberacije razlikuje u segmentu prisustvovanja pojedinog stručnog tijela u okviru Bazelske, Roterdamske ili Stocholmske konvencije.

6.1.1 Instrumentalna ili konzekvencionalna i javna deliberacija

Povjerenstvo za razmatranje postojanih organskih onečišćujućih tvari (POPRC - The Persistent Organic Pollutants Review Committee) je stručno i tehničko pomoćno radno tijelo Stockholmske konvencije koje razmatra prijedloge za uvrštavanje novih tvari, koje bi mogle biti kvalificirane kao POPs-ovi u Dodacima A, B ili C. POPRC se sastoji od 31 stručnjaka u domenama procjene ili upravljanja kemikalijama iz svih regija UN-a, imenovanih od strane vlada potpisnica konvencija.

Stručnjaci POPRC-a, iako imenovano od vlada potpisnica konvencija, nezavisni su stručnjaci za procjenu ili upravljanje tvarima koje nominiraju vlade potpisnica konvencija. COP potvrđuje imenovanje stručnjaka koje, na temelju pravične zemljopisne raspodjele, uzimajući u obzir spol i potrebu za ravnotežom između različitih vrsta stručnosti.

Protokol uvrštavanje novih POPs-ova na popis dodataka A, B i C Stockholmske konvencije

Svaka stranka Stockholmske konvencije može podnijeti Prijedlog za uvrštavanje nove postojeane organske onečišćujuće tvari u dodatke Konvenciji¹⁷.

Nakon što stranka podnese prijedlog za razmatranje nove tvari, Tajništvo potvrđuje sadrži li prijedlog informacije koje se zahtijevaju Dodatkom D (ime tvari, postojanost, bioakumulacija, potencijal prijenosa na velike udaljenosti, štetni učinci). Ako je Tajništvo zadovoljno informacijama dostavljenima u Prijedlogu, proslijediti će iste POPRC-u na daljnje postupanje.

POPRC ocjenjuje podnesene prijedloge. Ako zaključi da su ispunjeni kriteriji provjere¹⁸, pokreće sveobuhvatno prikupljanje informacija o daljnjim opasnostima, rizicima, uporabama i izlaganjima. POPRC tim se informacijama koristi za izradu procjene rizika, na način definiran Dodatkom E Konvencije.

Putem Tajništva početna verzija profila rizika dostupna je svim strankama i promatračima, prikupljaju se tehnički komentari, te uzimajući ih u obzir, izrađuje završna verzija profila rizika. Ako prema profilu rizika POPRC ocijeni da će razmatrana tvar kao rezultat prijenosa na velike udaljenosti dovesti do značajnog štetnog utjecaja na ljudsko zdravlje i/ili okoliš u tolikoj mjeri da su poželjni i neophodni postupci/mjere na međunarodnom nivou, prijedlog nastavlja s procedurom.

Tada se priprema „procjena upravljanja rizicima“ koja uključuje analizu kontrolnih mjera za razmatranu tvar. POPRC na temelju profila rizika i procijene upravljanja rizicima predlaže kada bi COP mogao razmotriti tvar za uvrštavanje na popis Dodatka A, B ili C.

Javna deliberacija COP-a, uzimajući u obzir prijedloge POPRC, uključujući i prihvatljiv stupanj znanstvene nesigurnost, odlučuje, treba li razmatranu tvar uvrstiti na popis dodataka Stockholmske konvencije te određuje o povezanim kontrolnim mjerama. Svaka predložena izmjena i dopuna dodataka A, B i C Konvencije donosi se konsenzusom svih stranaka. Ako se ne postigne dogovor, kao krajnja mjera, izmjene se mogu donijeti tročetvrtinskom većinom glasova. Sukladno Poslovniku Konferencije stranaka Stockholmske konvencije, Pravilo 44., svakoj je stranci dodijeljen jedan glas (UNEP, 2017., 53).

¹⁷ Države članice EU-a to mogu učiniti tako da podnesu svoje prijedloge Europskoj komisiji.

¹⁸ Definirani dodatkom D Konvencije - *uvjeti informiranja i kriterij provjere*.

Osim predstavnika vlada potpisnica Konvencije, na COP-ovima, u javnoj deliberaciji, sudjeluje i niz takozvanih promatrača, čije su ekspertize ili interesi direktno vezani uz odluke koje se donose. Bez obzira radi li se o nacionalnim ili internacionalnim agencijama (npr. Međunarodna agencija za atomsku energiju), nevladinim udruženjima na nacionalnom ili internacionalnom nivou, promatrači imaju pravo sudjelovanja u raspravi, no nemaju pravo glasa.

Po uvrštavanju nove tvari u dodatke A, B i/ili C, potpisnice Konvencije obvezuju se ispuniti obaveze kako bi se na međunarodnom nivou u potpunosti uklonila, ograničila ili postupno ukinula proizvodnja, uporaba, uvoz i izvoz tvari koji se nalaze na popisima dodataka Stockholmske konvencije.

Osim samog procesa kreiranja međunarodnih politika, konferencija stranaka pregledava i ocjenjuje provedbu konvencija među svojim članicama.

6.1.2 Kreiranje domaće politike i sudjelovanje javnosti

Republika Hrvatska potpisala je Konvenciju u svibnju 2001. godine. Hrvatski je sabor 2006. godine donio odluku o proglašenju Zakona o potvrđivanju Stockholmske konvencije o postojanim organskim onečišćujućim tvarima („Narodne novine“ - MU broj 11/06). Konvencija je stupila na snagu u odnosu na Republiku Hrvatsku 30. travnja, 2007. godine („Narodne novine“ – MU, broj 2/07).

Sukladno obvezama iz članka 7. Stockholmske konvencije, Republika Hrvatska bila je dužna izraditi Nacionalni plan za provedbu Stockholmske konvencije i dostaviti ga Tajništvu Stockholmske konvencije. Po izradi i donošenju prvoga Plana, svaka odluka COP-a koja rezultira izmjenama na dodatcima A, B i C zahtijeva reviziju Nacionalnoga plana. Izradu i reviziju Plana slijede niže navedene procedure.

Povjerenstvo za praćenje provedbe projekta „Izrada/revizija Nacionalnog provedbenog plana za provedbu Stockholmske konvencije o postojanim organskim onečišćujućim tvarima“ pri ministarstvu nadležnom za zaštitu okoliša organizira niz javnih tribina koje uključuju predstavnike državnih tijela nadležnih za praćenje Nacionalnog plana za provedbu Konvencije, institucije s javnim ovlastima, predstavnike jedinica lokalne samouprave nadležnih za poslove zaštite okoliša, znanstveno - istraživačke institucije, nevladine organizacije, Hrvatske gospodarske komore, Hrvatske obrtničke komore, Hrvatske udruge poslodavaca kao i predstavnike gospodarskog sektora. Cilj je ovakvih radionica identifikacija ključnih dionika i

njihova uloga, identificiranje koordinacijskog mehanizma upravljanja POPs-ovima te razvoj strategije za jačanje svijesti ostalih dionika. Na temelju opservacija na radionicama u Plan se uvrštavaju realno provedive mjere koje direktno ili indirektno doprinose potpunom uklanjanju ili smanjenju uporabe i ispuštanja POPsova.

Prije donošenja, prijedlozi Nacionalnog plana, odnosno revizije Nacionalnog plana, za provedbu Stockholmske konvencije javno se objavljuju kako bi se omogućilo direktno uključivanje zainteresirane šire javnosti. Na sve upite, komentar i kritike Prijedloga nadležno tijelo daje svoje opservacije i/ili odgovore te, u opravdanim slučajevima vrši korekcije dokumentacije prije slanja na usvajanje.

Umjesto zaključka:

U ovom sam poglavlju pokušala, u najkraćim mogućim crtama opisati ključne momente kreiranja međunarodne politike domeni zaštite okoliša, sub-domene održivog postupanja s kemikalijama.

Sekundarna je svrha ovoga poglavlja kroz opisivanje mehanizama Stockholmske konvencije i kompatibilnih sličnih stručno - političkih institucija (Baselske i Roterdamske konvencije) dati jednu širu sliku na koji se način „tamo negdje“ međunarodne politike formiraju, i kakve posljedice, pozitivne ili negativne one imaju za pojedinca, mene, kolegu ili profesora.

U tu svrhu, želim izložiti barem dio pozitivnih rezultata postignutih u proteklom periodu, kroz primjenu pozitivnih propisa, donesenih na temelju stručnih zaključaka i uputa. U nastavku su prikazani trendovi smanjenja ukupnih emisija (nekih od) POPs-ova u Republici Hrvatskoj, u periodu od 1990. – 2018. godine¹⁹.

POP	1990.	2000.	2010.	2017.	2018.	Udio promjene od 1990. do 2018.
poliklorirani dibenzo-p-dioksini / poliklorirani dibenzofurani (g I-Teq)	49,05	41,6	40,0	29,01	28,17	-42,57%
heksaklorobenzen (kg)	7,09	2,0	0,9	0,5	0,6	-92,0 %
poliklorirani bifenili (kg)	482,8	441,4	433,7	415,3	411,8	-14,7 %

Osim toga, želja mi je približiti međunarodne politike koje vrlo često ne bude interes u široj javnosti, etiketirane kao elitne i odmaknute, i pokazati ih u svjetlu u kojem se zaista planiraju i ostvaruju. Moji, kolegini ili profesorovi najbolji interesi zastupljeni su preko naših predstavnika, običnih pojedinaca koji posjeduju određenu ekspertizu. Oni su dio upravljačkih tijela međunarodnih političkih procesa, koji nisu ni elitni, ni strani ni nedostupni. Članovi stručnih tijela, stručni su u vrlo specifičnim područjima kemije i toksikologije, i iako u ovom sastavu nema Hrvata, jedan je stručnjak iz susjedne nam Postojne.

No, primarna svrha rada bila je naglasiti određene momente ovog specifičnog procesa. Podjela rada između COP-a i POPRC-a jasno je definirana: POPRC je odgovoran za provođenje znanstvenih analiza, COP je odgovoran za raspravu o društveno - ekonomskim pitanjima vezanim uz uvrštavanje opasne tvari na popis. Savjetodavni odbori, stručna i tehnička pomoćna

¹⁹ Izračun - Nina Zovko, dipl. ing., Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja za Peto izvješća o provedbi Stockholmske konvencije o postojanim organskim onečišćujućim tvarima u Republici Hrvatskoj za razdoblje siječanj 2018. – prosinac 2019. godine, Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja Zagreb, 14. rujan, 2020.

radna tijela (poput POPRC-a) ne proizvode izvorne podatke, već se od njih očekuje da koriste unaprijed određene znanstvene kriterije za procjenu dobivenih podataka.

Ovakve i slične procese vrlo često komplicira znanstvena nesigurnost, no potrebno je napomenuti kako potpuna znanstvena nesigurnost nije prepreka za konsenzus stručnjaka i uvrštavanje opasne tvari u daljnju proceduru.

„Lack of full scientific certainty in the risk profile shall not prevent the proposal from proceeding“ - Handbook for effective participation in the work of the POPs Review Committee²⁰

U slučaju Stockholmske konvencije i rada POPRC-a, u dosadašnjoj praksi niti jedna nominirana opasna tvar, čija je nominacija ispunjavala sve kriterije Dodatka D, nije odbačena za uvrštavanje opasne tvari u daljnju proceduru. Ovakva statistika govori o značajnom međunarodnom znanstvenom suglasju, s obzirom da su stranke Konvencije one koje nominiraju opasne tvari.

I na kraju, POPRC ima za cilj postizanje apsolutnog konsenzusa u donošenju odluka. Jedan od očiglednih razloga za to je što će zajednička odluka biti šire prihvaćena. Također, odluke donesene konsenzusom lakše se prenose COP-u.

„The POPRC aims at consensus in decision making. One obvious reason for this is that decisions agreed by everyone are more likely to be followed by everyone. Decisions taken by consensus are also easy to convey to the COP.“ - Handbook for effective participation in the work of the POPs Review Committee²¹

²⁰ Secretariat of the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants United Nations Environment Programme International Environment House, Ženeva, 2009.

²¹ Secretariat of the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants United Nations Environment Programme International Environment House, Ženeva, 2009.

7 Opravdanost konsenzusa - zaključak

Iz analize Christianove moralne podjele rada u poglavlju 4. zaostali su u nastavku navedeni zaključci.

Bez konkluzivnih teorija oko kompleksnih društveno - političkih pitanja buka u komunikacijskom kanalu između epistemičkih i moralnih agenata postaje zaglušujuća. Buka na velika vrata omogućuje primjenu arhitekture izbora i efekta uokviravanja od strane marginalnih političkih agenata, a kvaliteta retorike postaje glavni kriterij odabira upitnih setova ciljeva.

Bez konkluzivnih teorija oko kompleksnih društveno - političkih pitanja, uz „gubitak sadržaja“ u instrumentalnoj ili konzekvencijalnoj deliberaciji, sa fenomenom cherry pickinga, otvorena je realna mogućnost smanjenja epistemičke vrijednosti odabrane teorije (metode/cilja) na najmanju moguću mjeru.

Bez konkluzivnih teorija oko kompleksnih društveno - političkih pitanja uz „gubitak sadržaja“ javne deliberacije, zadaća je skupa moralnih agenata, potpuno neopremljenih potrebnim alatima, samostalno procijeniti ostvarivost ciljeva i metodologiju ostvarenja istih (povratak epistemičkog tereta).

U konjunkciji sa nedostatkom konkluzivnih teorija oko kompleksnih društveno - političkih pitanja, klasičan cherry picking minimalizira protočnost deliberativnih kanala između znanstvene zajednice i šire javnosti, gubi se mogućnost javnog znanja o postizivosti zajedničkih ciljeva i metoda za postizanje ciljeva.

Bez konkluzivnih teorija oko kompleksnih društveno - političkih pitanja mehanizam sankcioniranja među ekspertima nije provediv.

Christiano može, u svoju, vrlo prihvatljivu demokratsku teoriju, uz moralnu uvrstiti i epistemičku podjelu rada uz veritistički kriterij opravdanosti odabira teorije X nad teorijom Y, bez značajnih posljedica po političko - moralnu legitimnost demokracije putem:

1. uvođenje epistemičke podjele rada i analitičke deliberacije jednostavna se društvena pitanja mogu analizirati putem ekspertize u osnovi društvenog problema, svaki se kompleksni društveni problem može dekonstruirati i analizirati putem ekspertize u osnovi jednog od društvenih problema; uvođenjem analitičke deliberacije među stručnjacima iste domene povećava šanse za konkluzivnim teorijama (fenomen pratitelja i disidenata);

2. konsenzus stručnjaka u primjeni metodologije dostizanja konsenzusa (prije nastupa u instrumentalnoj ili konzekvencionalnoj i javnoj deliberaciji)

3. a) implementacije veritističkog kriterija pri odabiru između, ukoliko postoje, dvije institucije (eksperta iste ekspertize) u pitanjima istog jednostavnog društvenog problema;

3. b) implementacije veritističkog kriterija na dekonstruirane elemente kompleksnog društvenog problema, prvo pri odabiru između, ukoliko postoje, neslaganja dvije institucije (eksperta iste ekspertize) u pitanjima istog jednostavnog društvenog problema, te između institucija (eksperta različitih ekspertiza).

Dostizanjem konsenzusa u pogledu aplikacije transparentnog veritističkog kriterija pri opredjeljenju oko najkvalitetnijih teorija za rješavanje kompleksnih društveno-političkih pitanja:

- u potpunost se uklanja epistemički teret sa moralnih agenata,

- uvodi se metodologija po kojoj moralni agenti i politički agenti, u velikoj mjeri mogu procijeniti vjerodostojnost odabira određene konkluzivne teorije za rješavanje kompleksnih društveno - političkih pitanja, bez poznavanja diskursa ekspertize - pojedinac je u mogućnosti prosuditi koliko su ispunjeni uvjeti kada instituciji/stručnjaku poklanja vjerovanje,

- kritike na koje je ranjiv ekspertizam, poput expert/boss fallacy nisu primjenjive jer su morali agenti oni koji biraju ciljeve, a alatom transparentnog veritističkog kriterija mogu procijeniti rad stručnjaka,

- smanjuje se mogućnost stvaranja epistemičkih zajednica,

- povećava se kompetitivnost institucija,

- na najmanju se moguću mjeru smanjuje mogućnost primjenu arhitekture izbora i efekta uokviravanja od strane marginalnih političkih agenata, dok istovremeno kvaliteta retorika prestaje biti kriterij odabira setova ciljeva.

Moralna i epistemička podjela rada u osnovi nisu u kontradikciji sa Christianovom demokratskom teorijom. Za Christiana, nužno jest da svi imaju jednaku priliku sudjelovati u javnoj deliberaciji kako bi svi zajednički interesi bili sagledani pri odabiru kolektivnih ciljeva. Ovakva, inkluzivna deliberacija je i epistemička, jer donosi nova znanja o društvenim interesima. S druge strane je praktična jer ostvaruje dobre (istinite/isprave/one koje vode prema zajedničkim ciljevima) kolektivne odluke.

No ključno, Christiano tvrdi kako (isključivo) moralni agenti ne moraju nužno sudjelovati u procesu instrumentalne ili konzekvencijalne deliberacije. Pošto moralni agenti nisu dio instrumentalne ili konzekvencijalne deliberacije, ali su kreatori njezina sadržaja, neopravdana je bojazan stvaranja epistokratskoga društva.

Kako bi isključio potencijalni problem formiranja epistokracije kao posljedicu dodavanja posebnih relijabilističkih kriterija demokratskom procesu Christiano definira epistemičke agente kao medijatore u odnosu između moralnih i političkih agenata, čija je mišljenja/stajališta moguće revidirati i/ili u potpunosti odbaciti ukoliko se pokažu neefektivna u ispunjenju zajedničkih ciljeva. Istu karakteristiku „smjenjivosti“ dijele i političari. Za Christiana, jedina uloga koja je konstantna jest ona moralnih agenata. Na svojstven način, kroz moralnu podjelu rada, Christiano održava balans moći među agentima, dok moj prijedlog, koji počiva na konsenzusu stručnjaka, smatram, nema negativnih posljedica na svojstva inkluzivnosti i ravnopravnosti javne deliberacije.

8 Literatura

Christiano, Thomas, 2008., *The Constitution of Equality. Democratic Authority and Its Limits*, Oxford University Press, Oxford

Christiano, Thomas, 2011., *An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy*. *Philosophy and Public Affairs* 39 (2): 142-176.

Christiano, Thomas, 2012., *Rational Deliberation between Experts and Citizens*, u J. Mansbridge i J. Parkinson (ur.), *The Deliberative System*, Cambridge University Press, Cambridge, MA

Cohen, Joshua, 2010., "Is There a Human Right to Democracy?" u *The Arc of the Moral Universe and Other Essays*, 349–71., Harvard University Press, Cambridge, MA

Viktor Ivanković, 2015., *Christiano's Deliberative Expertism and Choice Architecture*, *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju*, Vol. 12 No. 1

Kitcher, Philip, 1993., *The Advancement of Science: Science Without Legend, Objectivity Without Illusions*. Oxford University Press, New York

Prijic - Samaržija, Snježana, 2000., *Društvo i spoznaja: Uvod u socijalnu spoznajnu teoriju*, Kruzak, Zagreb

Prijic - Samaržija, Snježana, 2014., *Epistemičko opravdanje demokracije: epistemička vrijednost proceduralne pravičnosti*, *Prologomena: Časopis za filozofiju*, Vol. 13 No. 2

Prijic-Samaržija, Snježana, 2018., *Democracy and Truth: The Conflict Between Political and Epistemic Virtues*, Nimesis International

Rawls, John, 2004., *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, Zagreb

Zubčić, Marko - Luka, 2000., *Certain fundamentals of the design and assessment of social epistemic systems: agents suboptimality, instrumental pluralism and universal inclusion*, *Doktorska disertacija*, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet Rijeka

Stručna podloga za izradu Trećeg Nacionalnog plana za provedbu Stockholmske konvencije o postojećim organskim onečišćujućim tvarima, 2020., Meixner I., Kulušić A, Čabrić H. i dr., DLS d.o.o., Rijeka

Stručna podloga za izradu Drugog Nacionalnog plana za provedbu Stockholmske konvencije o postojećim organskim onečišćujućim tvarima, 2015., Belamarić-Šaravanja M., Meixner I., Kulušić A, Čabrić H. i dr., DLS d.o.o., Rijeka,

United Nations Environment Program, 2017., BASEL ROTTERDAM AND STOCKHOLM CONVENTION RULES OF PROCEDURE - Rules of Procedure for the Conference of the Parties to the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants, Secretariat of the Basel, Rotterdam secretariat of the Basel, Rotterdam and Stockholm Conventions, Ženeva